

groteszk pontosító, értelmező kiegészítéssel szétosztatja ezt a látszatharmóniát. A negyedik versszak képe, a „ragyogó kín” tér vissza, s a jelenből a lét ábrázolt szörnyűségeiből nem is következethető más: „finomul a kín”. Ez az értelmező, a kijelentés tartalmát visszavevő beszédmód a gondolatjel utáni összegzésben már nincs jelen, a lírai én szomorú sorsértelmezése konzekvens zárását adja a versbeli gondolatsornak. Az egyén jövőképe kitágul, visszatér a közösségbe, ahogy a vers kezdetén is a jelen közös sorsának értelmezését adta. A „minket”, a jelenben létezőket a jövő nemzedékei azonban nem őriznek meg jó emlékezetükben, még csak nem is tartanak számon, hanem „elfelednek”. A „lugasok csendes árnyán”, ez a szinte bukolikus kép, tökéletes ellentéte a versbeli valóságnak.

Az *Ős patkány terjeszt kórt...* különös vers. Valóságsszemléletében, struktúrájában kétségkívül József Attila gondolati lírájához tartozik. Meghökkenítő, olykor bizarr képeivel azonban kirí az utolsó időszak letisztult, szinte klasszicizáló szemléletű művei közül. A *Thomas Mann üdvözlése* rövid foglatát adja csak annak a valóságselemzésnek, amely itt az egész vers tárgya. Az *Ős patkány...* gondolati magva, az elembertelenedés, a fajgyűlölet, az elnyomás persze pontosan visszaadja az aktuális helyzetet, a nagy német író menekülésre kényszerítő okokat, ily módon tehát lehetne ez is üdvözlő vers. Mégis, két, művészségében teljesen más alkotásról van szó. A Thomas Mann-vers a gyermek és a felnőtt szellemi, érzelmi kapcsolatának lélektanilag hiteles és nyilvánvalóan freudi ihletettséggű szituációjába építi a kor valóságának rövid és fogalmi elemzését. Az *Ős patkány* egy gondolatfolyamatot vezet végig, hasonlatosan az ilyen jellegű műveihez. Amíg azonban *A Dunánál*, a *Hazám* – hogy csak a kései versek közül említsünk példát – az egyén önmeghatározásából jut el a nemzet, a magyarság sorsának értelmezéséig, az *Ős patkányban* ez a folyamat fordított. A nemzeteknek, az egyetemes emberiségnek a kórképéből vonatkoztat az egyén saját sorsára, saját tragédiájára. Ez a strukturális különbség is magyarázhatja az előbbi versek valóban optimisztikus, hittel teli jövőképét. Az *Ős patkány* verszárzata azonban azokkal a versekkel rokon, amelyek a lírai én sorsát reménytelennek láttatják. A Szép Szó 1936. decemberi számában jelent meg a *Kész a leltár*, amely visszavonja a szerepet, a petőfi hitvallást, s múlt időbe helyezi a jelenvalót:

*Nem dicső harcban, nem szelíd kötélén,
de ágyban végzem, néha ezt remélem.
Akárhogyan lesz, immár kész a leltár.
Éltem – és ebbe más is belehalt már.*

Egy virtuális monográfia

LÁNG GUSZTÁV DSIDA-ÉRTELMEZÉSEI

A romániai magyar líra két világháború közötti képviselőinek többségét az irodalmi közvélemény többé-kevésbé magabiztosan helyezte el az őket megillető avagy annak vélt helyre, rangsorba. A helikoni triászról már a maguk korában kialakult értékítélet máig úgyszólván semmit nem változott: Reményik, Áprily, Tompa életműve korán egyfajta transzilvánista-kanon részévé vált, s legalábbis látszólag, azóta sem inog a szellemi piedesztál, melyet az összmagyar irodalmi hagyományban elfoglaltak. Életművük már-már szakrális tiszteletét nemigen lehet a hagyományörzők felhördülése nélkül kikezdeni, holott – főként a Reményikre vonatkozó vélekedés esetében – az értékítéletekbe jócskán keveredett irodalom és esztétikumon kívüli (erkölcsi, politikai) előfeltevés.

Mindmáig talány, hogy az esztétikai szempontból leginkább kifogástalan, egyenletes színvonalú költői életmű, a Dsida Jenőé, miért nem nyerte el még mindig az őt megillető megbecsülést? A hatvan éve

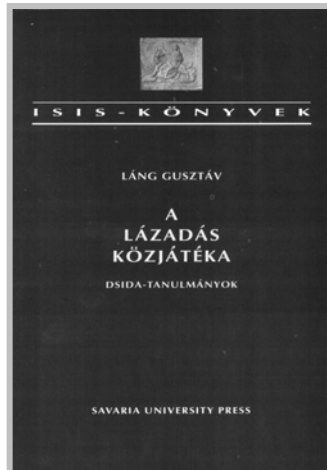
lezárt életmű értelmezéseiben és újraértékeléseiben az irodalomtörténész még ma is arra kényszerül, hogy régi vagy újabb előítéletekkel és tévhitekkel küzdjön, már-már polemizáljon.

Láng Gusztáv immár negyven éve foglalkozik Dsida költészetével. A hatvanéves utókor összes kanonizációs dilemmái mellett, melyeket tömören összegez, a negyven év alatt saját tapasztalatai során felmerült személyes értelmezésbeli gondokról is vall, hiszen saját legelső Dsida-megközelítését is kénytelen egy emberöltő távlatában szemlélni, áttekinteni: az 1955-ös államvizsgai szakdolgozattól a nemrégiben megjelent tanulmányokig. (Láng Gusztáv: *A lázadás közjátéka. Dsida-tanulmányok*)

Mi lehet az indoka annak,

hogy a közben doktori disszertációjával is érlelt munka fejezetei nem csiszolódtak össze egységes monográfiává? Talán az életmű mozgalmas, sőt viszontagságosnak nevezhető utókora az egyik ok, melyben a főszereplő a baloldali sematizmus mint az értékzűrzavar legfőbb létrehozója, a másik az az elmozdulás, ami, úgy tűnik, Láng Gusztáv Dsida-képében következett be, s melyre a szerző maga is utal. Ezzel magyarázható, hogy Dsida-monográfia helyett a szerző a tanulmány-füzért választotta.

Pedig ha van igazán szakavatott, s a költő életművének minőségéhez, változatosságához leginkább illő esztétikai és irodalomtörténeti megközelítés, akkor az a Láng Gusztáv. Minden eddigi értelmezője kö-

Savaria University Press.
Szombathely, 1996.
148 oldal

zül ő az, aki Dsida életét és munkásságát legalaposabban ismeri, a művek keletkezési körülményeire, a kéziratok sorsára vonatkozó adatokat – egyszóval a filológiai apparátust – a legteljesebben birkolja. Dsida költészetének legkülönbözőbb regisztereihez hajlékonyan simuló nyelvezetében a beleélő képesség és a racionalizáló tudományos stílus pompásan fonódik össze, elemzéseiben megvalósul a tárgyyszerűség és élményszerűség harmóniája.

A Dsida-életmű megítélésének központi dilemmája lényegében azonos azzal, ami az egész erdélyi magyar irodalom megítélését mindmáig problematikusá, vitatottá teszi, és ez nem más mint az irodalom és a politikum viszonya. Dsidát jobb és baloldaltól egyaránt az elkötelezettség hiánya miatt marasztalják el, ám ami a legbonyolultabbnak látszik, az a transzilvanizmushoz való viszonya.

Láng Gusztáv számára minden irányból kihívást jelenthetett Dsida újraértelmezése, és ez megmutatkozik a tanulmánykötet egészében. A különböző előjelű, de egyaránt szemellenzős, leszűkített Dsida-képekkel szemben a szerző eseteként már-már apológiába hajló vitákra kényszerül, ahogyan utószavában maga is állítja: „E vitázó 'védőügyvéd-hangnem' jelen kötet egyik-másik tanulmányából is kihallható” (147.). A politikumtól – legalábbis költészetében – tartózkodónak mutakozó Dsida mellett ebben a kötetben, véleményem szerint, aránytalanul nagyra nő a képviselői szerepben lázadóan gesztikuláló költő alakja. A *Bútorok* – egyébként nagyon sok intertextuális érvet felsorakoztató – elemzése, mellyel Láng azt kívánja igazolni, hogy a lázadás gesztusa Dsidától korántsem idegen, valamint a nemzeti-prófétikus költőszerepet megvalósító *Psalmus Hungaricus* jelentősége, úgy érzem, nem indokolja eléggé a kötetcímet, annál kevésbé, mivel – jóllehet a szerző árnyaltan elemzi és méltó he-

lyükre állítja őket – ezek a versek a teljes életműben valóban csak közjátékoknak minősíthetőek. A *Bútorok*at kivéve ugyanis, a szegényekkel szolidarizáló többi Dsida-vers egyike sem üt meg agresszív-lázadó hangnemet, s a *Psalmus* is – minden értékével együtt – éppen emiatt rí ki az általában szelíd hangnemű, a szenvedést keresztényi méltósággal elfogadó versek közül.

Dsida egész munkásságában – és ez a kötet többi tanulmányaival is igazolható – mégiscsak az a

szépségközpontú értékrend és harmóniakeresés

látszik dominánsnak, ami egyes kritikusaiknak megítélésében a „tisza művészet” sterilitásaként bélyegeztetett meg. Láng Gusztáv is behatóan elemzi a formaművész Dsida költészetének legszebb darabjait az expresszionista szabadversektől (*Túl a formán*) az újklasszicizmusba sorolható nagy költeményekig (*Miért borultak le az angyalok Viola előtt*). A kötetben a szintetizáló igényű tanulmányok – mint a monográfia lehetséges fejezetei – az egész életmű perspektívájában kísérik végig egy-egy motívum variánsait, vagy olyan stílusjegyeket mutatnak ki, melyek Dsida költészetének egészében jelentős szerepet játszanak. Külön tanulmányokat szentel a bukolikus motívumoknak (*Bukolika pásztori tájakon*), a színszimbolikának (*Arany és kék szavakkal*), a Babits által megalapozott újklasszikus költői irány sajátosságainak (*Kettétört óda a szerelemhez*). A Dsida-verset ihlető források közül nem csupán a nyugatosok, főként Babits és Ady szerepét mutatja ki (az utóbbit revelációszámba menő felfedezésekkel a *Psalmus*ban), hanem részletesen, bő filológiai forrásanyagot felhasználva követi nyomon Georg Trakl költőnkre tett hatását is.

Ami Dsida transzilvanizmusát illeti, Láng Gusztáv meggyőzően fejt ki azt a feltételezést, hogy költőnk Makkai Sándor szemléletéhez, ezen belül a *Magunk re-*

víziója tételeihez áll a legközelebb, s költeményeiben, főként a *Tükör előttben* megjelenített éthoszba ennek megfelelően építi be a kritikus önreflexióit is, amiben eltér idősebb költő-kortársai transzilvanizmusától. Dsida transzilvanizmusa ugyanakkor motívumanyagában is különbözik a többi lírikusétól, amennyiben az önként vállalt áldozatot mindenekelőtt az evangéliumi szenvedéstörténet jelképeivel fejezi ki.

Es legelőször itt, ezen a ponton érzem vitathatónak Láng Gusztáv álláspontját, aki a *Nagycsütörtök* és általában a Krisztusmotívum értelmezését Dsida expresszionista, „lázongó korszaka” keretében helyezi el: „A költői messianizmus, a világot és az emberiséget megváltani vágyó önfeláldozás, a lírai expresszionizmus e jellemző értelmi témája az egyik vezérmotívum Dsida Jenő (körülbelül 1933–34-ig tartó) »lázongó korszakának« költészetében.) E messianisztikus tartalmú versek közös vonása, hogy rendszerint valamilyen mítosz, legenda parafrázisai” – írja Láng Gusztáv *A legenda ember-arca* című tanulmány bevezetőjében. A továbbiakban a motívumot hordozó verseket ebben a fogalmi keretben mozogva tárgyalja: a messianizmust mint az expresszionista irányzat egyik elemét, a költő

**evangéliumi utalásait
mint „egy legenda parafrázisait” értelmezi.**

Elismerem e vonatkozási rendszerek – mint értelmezési szempontok – létjogosultságát, azonban ismerve Dsidát, úgy vélem, hogy a Bibliával és Krisztussal való kapcsolata sokkal mélyebb annál, hogy mindezt pusztán az „expresszionista messianizmus” irányzati sajátosságából vezessük le, illetőleg, hogy „legendának, mítosznak” nevezzük azt, ami Dsida számára nem pusztán egyfajta vallási kultúra része, hanem élő valóság. Ugyancsak a bibliai motívumkörbe tartozó versek kapcsán megkockáztatnám azt az ellenvetést is, hogy a költő Istenhez és általában a szent-

séghez fűződő kapcsolatát nem tradicionális avagy „új katolicizmusából”, nem az egyházhhoz mint intézményhez való viszonyából lehet legadekvátábban levezetni, hanem abból a hitelesen megélt Isten-élményből, mely összes idevágó verseinek alapvető inspirációs forrásaként fogható fel. Láng Gusztáv azonban következetesen csak „katolicizmusnak” nevezi mindazt, amit Dsida költeményeiben inkább a szent és a profán csodaszámba menő találkozásainak lehetne minősíteni, és aminek nem sok köze van a hivatalos egyház által elvárt katolikus magatartás követelményeire.

A szóbanforgó versek (és ezek közül főként a *Krisztus* és *Az utcaseprő* a tipikus) alapján kiviláglik, hogy Dsidához – a megváltóval kialakult bensőséges viszonyában – Krisztus-ember-arca, a meggyötört, a félelmében vért verítékező arc áll legközelebb, ennek megfelelően ezek a versek nem csupán a keresztényi humánus – Isten és a felebarát szeretetét összekötő, metaforikus – dokumentumai, hanem a szent és a profán találkozásának jelképes határhelyzetei. Ezek a találkozások az esztétikumnak olyan dimenzióját valósítják meg, melyben a transzcendencia-élmény és a szépségélmény összefonódásából ered a különös hatás. Feltételezem, hogy Dsida idevágó verseinek értelmezése új perspektívával gazdagodnék, ha ezeket a hatásokkal, melyek még szerelmes verseinek legerotikusabb részleteiben is tetten érhetőek, ilyen – a szent és a profán eliadéi értelemben vett – viszonyából eredeztetnénk. Úgy gondolom, a Dsida és a hozzá hasonló, mélyen vallásos költők esetében egyszerűen kiaknázható lenne Sík Sándor esztétikai felfogása, akit érdemeihez méltatlanul mindmáig elhanyagol a kritika és az irodalomtörténet. (Kivétel ez alól Szigeti Lajos Sándor, aki *Evangélium és esztétikum* című, nemrégiben megjelent tanulmánykötetében gyakran hivatkozik rá.) Ugyancsak Sík Sándor írásainak tanulságai